

ТАҚРИЗИ

муқарризи расмӣ, номзади илмҳои биологӣ и.в. дотсенти кафедраи биологияи умумии Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи Моёншоҳ. Назаршоев, Наврузбекова Мунира Давлатшоевна доири диссертатсияи Султонмамади Гулмамад дар мавзуи «Динамикаи ҷамъшавии пайвастагиҳои фитохимиявии растани Сич (*Eremurus*) дар шароити гуногуни экологӣ» барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои биологӣ аз рӯйи ихтисоси 03.01.04- Биохимия

Мубрамияти мавзуи диссертатсия. Дар айни замон аз манбаъҳои табиӣ, ба монанди растаниҳо, ҳайвоноти дараҷаи паст, бактерияҳо ва ғайра тайёр кардани доруҳо масъалаи хеле актуалӣ аст. Ин самт бахусус барои Тоҷикистон, ки дорои захираи бойи растаниҳои шифобахш аст, таваҷҷӯи хоса дорад. Истифодаи пурра ва босамари ин захираҳои табиӣ дар рушди иқтисодиёти кишварамон саҳми калон гузошта метавонанд.

Тибқи маълумотҳои илмӣ дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон зиёда аз 1500 намуди растаниҳои шифобахш мавҷуд мебошанд, ки аз он 150 намудаш дар тибби анъанавӣ истифода бурда мешаванд. Муваффақиятҳои таъбаоти анъанавии мардумӣ бо истифода аз растаниҳои шифобахш ҳамеша тадқиқотчиёро водор месохт, ки воситаҳои нави нигоҳ доштани тарзи ҳаёти солимро ҷустуҷӯ намоянд. Ғайр аз ин имкониятҳои таъбаоти бисёр растаниҳои шифобахш то ҳол ба пуррагӣ омӯхта нашудааст ва тадқиқоти минбаъдаи илмиро талаб мекунад.

Даҳсолаҳои охир баъди ба даст овардани истиқлолият, дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор корхонаҳои фармасевтӣ таъсис дода шуд, ки онҳо ашёи хомро аз дигар давлатҳо ворид мекунанд, чунки барои таъминот ва коркарди ашёи хоми маҳаллӣ баъзе мушкилотҳо вучуд доранд. Вобаста ба ин, яке аз самтҳои муосири физиология ва биохимияи растаниҳо - ин ҷустуҷӯ намудани моддаҳои табиӣи фаъоли биологӣ мебошад, ки сарчашмаи онҳо ашёи хоми ғайримуқаррари наботот ба ҳисоб меравад.

Аз тарафи олимони зиёд оиди парвариши растаниҳои эфемероидӣ маълумотҳои зиёд оварда шудааст, ки яке аз онҳо растани Сич (*Eremurus*) мебошад. Дар минтақаҳои гуногуни кишварҳои собиқ Шӯравӣ 50 намуди растани Сич (*Eremurus*) маълум аст, ки аз он 29 намудаш дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мерӯянд, 9 намуди он ба Китоби Сурхи Ҷумҳурии Тоҷикистон дохил карда шудааст. Дар таркиби оилаи растани Сич (*Eremurus*) дар баробари фруктозан ва крахмал полисахаридҳои захиравии зиёд мавҷуданд, ки аз рӯйи сохти химиявӣ фарқ мекунанд. Аммо то ҳол ангиштбӯҳои захиравии растани Сич (*Eremurus*) пурра омӯхта нашудааст.

Бинобар ин, омӯзиши пайвастагиҳои фитохимиявии таркиби растани Сич (*Eremurus*) яке аз манбаъҳои ашёи хом, барои истеҳсол кардани доруҳои растанигӣ мебошад, зеро он аз пайвастагиҳои рағани мумӣ, фенолҳо, сафедаҳо, полисахаридҳои дар об ва кислота ҳалшаванда - глюкоманнан, фруктозан ва моддаҳои пектин бой мебошанд. Бинобар растани Сич

(Eremurus)-ро метавон ҳамчун гиёҳи нави ояндадор, ки дорои миқдори зиёди флавоноидҳо, фенолҳо ва карбогидратҳо мебошад, баррасӣ кард.

Навгониҳои илмӣ таҳқиқот: Муаллиф бори аввал дар шароити агроиклимии минтақаҳои экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон захираи умумӣ, усули ҷудо намудани пайвастиҳои фитохимиявӣ (ПФХ) аз узвҳои растани вобаста ба давраҳои инкишоф муфассал омӯхтааст.

Унвонҷӯ инчунин хосиятҳои физико-химиявӣ ва захрнокии баъзе аз ПФХ растани таҳқиқшавандаро низ тадқиқи карда, ҳангоми омӯзиш бори аввал аз таркиби Сичи ҳисорӣ (*E. hissaricus* Vved) ва Сичи калон (*E. robustus* Regel) пайвастиҳои фитохимиявӣ, ба монанди чарби мумӣ, фенолҳо, карбогидратҳо ва сафедаҳо ҷудо кардааст.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот: Аввалин маротиба аз таркиби пайвастиҳои фенолии растани Сичи ҳисорӣ (*E. hissaricus* Vved) бо усули ЭҚ компонентҳои химиявӣ ба монанди ресвератрол, 2-(4-гидроксифенил) этанол, кверситрон, кислотаи гомованилин, синапин, 3,4-диметоксибензол, транс-ферулат, гомогентизин, ванилин, транс-коричнат, фисетингидрат, эпикатехин ва бо усули ХМСБ компонентҳои химиявии таркиби ангиштовҳои Сичи ҳисорӣ (*E. hissaricus* Vved) ба монанди галактоза, сахароза, фруктоза, рафиноза, стахиоз, глюкоза ва арабиноза ҷудо карда шуд. Инчунин, фаъолияти ПФХ Сичи калон (*E. robustus* Regel), ки хусусияти антиоксидантӣ доранд, муайян карда шуданд. Захрнокии шадиди полисахариди дар кислота ҳалшаванда-глюкоманнан, ки аз таркиби растани Сичи ҳисорӣ (*E. hissaricus* Vved) ҷудо карда шудааст, пурра омӯхта шуд.

Пайвастиҳои фитохимиявии таркиби растани Сичро дар соҳаи фармасевтӣ ва кишоварзӣ истифода бурда метавонанд. Глюкоманнани, ки аз решаи растани Сичи ҳисорӣ (*E. hissaricus* Vved) гирифта шудааст, моддаи захрнок набуда, барои таҳияи доруҳои растанигии зиддимикробӣ тавсия дода мешавад. Пайвастиҳои чарби мумӣ, карбогидратӣ, фенолӣ ва флавоноидҳо, ки аз ин растани ба даст оварда шудаанд дар тиб, дорусозӣ, микробиологӣ, хӯрокворӣ ва ғайра истифода бурдан мумкин аст.

Эътимоднокии натиҷаҳои диссертасияи мазкурро интихоби дурусти бисёркаратаи саҳроӣ ва озмоишӣ, истифодаи усулҳои умумикабулшудаи замонавӣ, коркарди риёзӣ-омории, таҳлилу ҳулосаҳои бобу бандҳо ва тавсияҳои амалии муаллиф ба истеҳсолот, ки аҳамиятнокии амалӣ доранд, шарҳ медиҳад.

Вазифа ва нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшудаи диссертатсия ба рамзи ихтисоси 03.01.04 - Биохимия мутобиқат намуда, натиҷаи таҳқиқоти гузаронидашуда ба якҷанд банди шиносномаи ихтисоси мазкур мутобиқат мекунад. Ҳиссаи иштироки муаллиф зиёда аз 85%-ро ташкил медиҳад.

Диссертатсия дар 156 саҳифаи чопи компютерӣ бо забони фаҳмо ва равшан пешниҳод шудааст, барои хондан осон буда, аз мукаддима, 4 боб, ҳулоса, тавсияҳо барои истеҳсолот, инчунин 19 - ҷадвал ва 44 расм иборат аст.

Феҳристи маъхазҳо 236 - сарчашма, аз ҷумла 70 - сарчашмаи хориҷиро дар бар мегирад.

Аз рӯи мавзӯи диссертатсия 9 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризишавандаи КОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризишавандаи КОА-и Федератсияи Россия, 6 фишурдаи илмӣ дар Конфронсҳои байналмилалӣ ва 4 фишурдаи илмӣ дар Конфронсҳои ҷумҳуриявӣ нашр карда шудаанд.

Натиҷаҳои асосии диссертатсия дар ҷаласаи васеи озмоишгоҳи биохимияи фотосинтези Институти ботаника, физиология ва генетикаи растани Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон, дар Шурои олимони институти номбурда ва як қатор конференсияҳои байналмилалию ҷумҳуриявии солҳои 2018 - 2023 баррасӣ гардидааст.

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот: Ҷумҳурии Тоҷикистон мисли дигар ҷумҳуриҳои навтаъсисёфтаи рӯ ба тараққӣ роҳҳои рушди худро ҷустуҷӯ менамояд, ки рафти тарақиёти он ҳатман бидуни рушди соҳаи кишоварзӣ ба роҳ мондани истеҳсолот ғайриимкон аст.

Натиҷаҳои ҷандсолаи диссертатсияи мазкур дар ҳалли масъалаи истифодабарии самараноки захираҳои табиӣ ва ташкили плантатсияҳои сунъии растаниҳои шифобахш бо мақсади таъмин намудани фабрикаҳои фармасевтии ҷумҳурӣ бо ашёи ватанӣ нақши муҳим дошта, бешубҳа ба иқтисодиёти ҷумҳуриамон хеле муфид хоҳад буд.

Пайвастагиҳои фитохимиявии Сичи ҳисорӣ (*E. hisaricus* Vved) ва Сичи калон (*E. robustus* Regel)-ро метавон дар истеҳсолот ва технология ҳамчун маҳсулоти доругӣ, профилактикӣ ва сӯзишвории биологӣ истифода бурд.

Дар баробари ин, натиҷаҳои таҳқиқотро дар Кумитаи бехатарии озуқаворӣ, фармасевтӣ ва барои рангу бор кардан дар саноати қолинбарорӣ, Кумитаи ҳифзи муҳити зист мавриди истифода қарор дод мумкин аст. Мукамал намудани тарзҳои нави афзоиши нашвии Сичи калон (*E. Robustus*) ва Сичи ҳисорӣ (*E. hissaricus*) ҳамчун растани, ороишӣ имкон медиҳад, ки онро дар ороиши шаҳру деҳот самаранок истифода баранд.

Кори анҷом додаи унвонҷӯ кори аслии мукамал буда, ба хусус дар ҳалли проблемаи бо доруҳои дастрас ва хеле самарабахш таъмин намудани аҳолии ҷумҳурӣ, аҳамияти калони илмӣ ва амалӣ дорад.

Эродҳо нисбати баъзе камбудихои диссертатсия:

1. Дар матни диссертатсия ва автореферат баъзе хатогиҳои имлоӣ ҷой доранд.
2. Зербоби 2.1, 2.2, 2.3 дар 1 саҳифа навишта шудааст. Ин зербобҳоро якҷо кардан мумкин аст.
3. Сафаров Ё.Х. ва дигарон пайвастагиҳои фитохимиявии таркиби Сичи ҳисорӣ ва Сичи калонро муайян намудаанд, навгонии пешниҳодшудаи тадқиқотатон аз он чӣ фарқ дорад?

4. Муаллиф нишон додааст, ки гули растанӣ то 100 см дарозӣ дорад, вале дар сарчашмаҳои илмӣ онро чун поягул ҳисоб мекунад. Кадомаш дуруст аст ё фарқ надорад?
5. Саҳифаи 66 – аз лаҳзаи сабзиш то ба охир расидани давраи нашви растанӣ 34 моҳро дарбар мегирад? Инро чӣ тавр шарҳ додан метавонед?

Хулоса

Кори диссертациони Султонмамади Гулмамад дар мавзӯи «Динамикаи ҷамъшавии пайвастагиҳои фитохимиявии растани Сич (*Eremurus*) дар шароити гуногуни экологӣ» дар зери роҳбарии доктори илмҳои биологӣ, профессор, узви вобастаи АМИТ, сарҳодими калони Озмоишгоҳи биохимиявии фотосинтези растанӣ АМИТ Ҷумъаев Бахшулло Боқиевич иҷро гардида, кори анҷомёфтаи илмӣ-тадқиқотӣ ба ҳисоб меравад, ки дар он тавсифи хусусиятҳои морфологӣ, интродуксияи растани мазкур, хосиятҳои биохимиявӣ, усулҳои ҷудо ва муайян намудани ПФХ аз узвҳои растани оилаи Сич (*Eremurus*), самарабахшии истифодаи он дар истеҳсолот дар шароити Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷамъ оварда шудааст.

Хулосаҳо ва пешниҳод ба истеҳсолот дар асоси натиҷаҳои тадқиқот тартиб дода шудааст. 9 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2 мақолаи илмӣ дар маҷаллаҳои тақризшавандаи ҚОА-и Федератсияи Россия, 6 фишурдаи илмӣ дар Конфронсҳои байналмилалӣ ва 4 фишурдаи илмӣ дар Конфронсҳои ҷумҳуриявӣ нашршуда, нуктаҳои асосии диссертатсияро дарбар мегиранд.

Бо назардошти аҳамияти дараҷаи илмии коркард, масъалаҳои омӯхташуда, навоарӣ ва арзиши амалии маводи таҷрибавии ба дастамада, ин камбудҳои арзиши тадқиқоти гузаронидашударо паст намекунад. Автореферат ба мазмун ва мундариҷаи диссертатсия мувофиқат мекунад.

Кори диссертациони пешниҳодшуда аҳамияти калони амалӣ ва назариявӣ дошта, ба талаботе, ҚОА-и назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба рисолаҳо барои гирифтани унвони илмии номзади илмҳои биология муқаррар кардааст, ҷавобгӯ буда, муаллифи он Султонмамади Гулмамад сазовори гирифтани дараҷаи илмии номзади илмҳои биологӣ аз рӯи ихтисоси 03.01.04 – Биохимия мебошад.

Муқарризи илмӣ:

Номзади илмҳои биологӣ, и.в. дотсенти кафедраи биологияи умумии Донишгоҳи давлатии Хоруғ ба номи М.Назаршоев

Наврузбекова М.Д.

Имзои Наврузбекова М.Д.-ро тасдиқ мекунам: Сардори раёсати кадрҳо, коргузорӣ ва корҳои махсус

Саидрахмонов Н.С.

13.05.2024